

A. V. NECENKO: A SZABAD IDŐ SZOCIÁLIS
ÉS GAZDASÁGI PROBLÉMÁI A SZOCIALIZMUSBAN

(Szocijaljno ekonomiceszkie probljemi szvobodnovo vremeni pri szocializme)
Kiadó: Leningrádi egyetem, 1975.

A mű a szabad idő alakulásának és felhasználásának kérdésével foglalkozik és az íróját Lenin-díjjal tüntették ki. A leningrádi vállalatokban végzett szabad idő kutatások eredményeinek feldolgozásával kevésbé ismert kérdéseket vitat meg, így például a különböző szociális összetételű munkáscsoportok esetében a munka tartalmának és jellegének hatását vizsgálja, hogy milyen mértékben befolyásolja a szabad idő tartamát és struktúráját, a heti ritmust, a napi beosztást, valamint tanulmányozza azokat, melyek a szakképzettség és szabad idő viszonyát változtatják meg.

A munkában jelentős helyet foglal el a szabad idő szociális-gazdasági szabályozása és intenzív felhasználása. Maga a munka öt részből tevődik össze: a bevezető, a szabad idő tanulmányozásának jelentőségére vonatkozó elméleti és módszertani ismeretek a szabad idő növelésére, szabályozására vonatkozó alapvető elvekkel. A bevezető részben a szerző a szabad idő kérdéskörének jelentőségét taglalja, hogy a szabad idő szabályozása (irányítása) szorosan összefügg a bővített újratermeléssel és a társadalmi étellel általában. A szabad idő problematikájának felvetése egész sor olyan kérdést ölel fel, melyekben hozzájárul azoknak a feltételeknek a kialakításához, melyek az emberek állandóan növekvő anyagi és szellemi igényeit hivatottak szolgálni. A szabad idő fejlődésvonalának és törvényszerűségeinek tudatos felhasználása és felismerése nagy jelentőséggel bír a társadalmi munka termelékenységének növelésében és a teljes idő forrásainak meglelésében, valamint az *inproduktív* intézmények, vállalatok rendszerének és módszereinek tökéletesítésében, valamint a városrendezési és migrációs problémák megoldásában.

A szabad idő kérdéseinek konkrét szociális és gazdasági kidolgozásának elméleti és módszertani alapját a szocialógusok fektették le munkáikban

a szovjet hatalom kezdeti szakaszában. A munkán kívüli idő és a szabad idő tanulmányozásához sokban hozzájárult Sz. G. Sztrumilin és G. A. Prudenzkij munkássága, akiket joggal tekintenek a szabadidő-tanulmányozás megalapítóinak. Munkáik eredményeképp a mai gazdasági és filozófiai tudomány elméleti fegyvertárába a társadalmi fejlődés fokának specifikus mutatóiként kerülnek be a szabad idő, a munkán kívüli idő és a társadalmi szabad idő fogalmai. A szabad idő kategóriájának mennyiségi és minőségi vizsgálata alkalmassá teszi a fejlett szocialista társadalmat jellemző társadalmi-gazdasági viszonyok legfontosabb tényezőinek és jelegzetességeinek megvilágítására. A szabad időben lejátszódó társadalmi élet formáinak, alapvető tartalmának, összetételének, tendenciájának és lehetőségeinek tanulmányozása közben a szerző arra törekszik, hogy felfedje megnyilvánulásának szociális, gazdasági természetét és azokat a szociális következményeket, melyeket előidéz. A könyv felsorakoztatja a kutatási eredményeket, melyet elemi szociális csoportokban végeztek, s melyek a szabad idő kihasználásának és alakulásának általános törvényszerűségeit és jellegzetességeit tárják fel. A szociális gazdasági irodalom első ízben foglalkozik a hét minden napjára vonatkozó foglalkozások kiértékelt beosztásával, ugyanakkor a munkások napi beosztását is tárgyalja.

Az első fejezet kifejti a szabad idő tanulmányozásának elméleti és módszertani alapjait. A szerző módszertani különbséget tesz munkaidő és szabad idő fogalma között, majd megállapítja, hogy a szabad időt nem a társadalom szabja meg, hanem felhasználása elsősorban magától az egyéntől függ. A szabad idő keretének, tartalmának, szociális jellegének tanulmányozását, a marxizmus—leninizmus elveinek megvalósítását dialektikus-történeti szempontból vizsgálja, és a termelőerők a megfelelő szociális-gazdasági viszonyok, valamint a társadalom szellemi élete terén bekövetkezett változások és fejlődés eredményének tekinti. A szabad idő tartalmának olyan jellegzetességeit sorakoztatja fel, melyeket a marxizmus megalapítói fejtettek ki, akik az általánosra fordították a figyelmet, vagyis arra, ami minden társadalomban jelen van, azonban ez az általános sem leplezheti a szabad idő alakulásának és felhasználásának folyamataiban azokat az elvi különbségeket, melyek a kapitalizmusban és szocializmusban mutatkoznak meg. A szabad idő tartalmi karakterisztikájából következik a szabad idővel kapcsolatos fogalmak meghatározása, amely szerint a szabad idő az a terület, mely az emberi képességek kivirágzását teszi lehetővé. Ha a munkaidőt a gazdaság megteremtője lényegének tekintjük, akkor a szabad idő csak gazdaság, mely szabad aktivitásra, a munka eredményeinek használatára nyújt lehetőséget. A szabad idő elméleti és módszertani tanulmányozása más a kapitalizmusban és más a szocializmusban. A termelési viszonyok alapját a szocializmusban a termelőeszközök társadalmi tulajdona képezi, a termelés célja pedig az egész társadalom és a közösség minden egyes tagja számára anyagi és szellemi javak biztosítása, végérvényesen megszűnt más munkájának kizsákmányolása. A munkanap rövidítése, a szabad idő növelése

egyike azoknak a feltételeknek, melyek nélkül a jövő társadalmá elképzelhetetlen, amikor majd a munkatevékenység alapmotívumát a társadalom jólétét szorgalmazó öröm és alkotókedv képezi. A munka jellegének ilyenfajta megvalósítása a munkaidő és szabad idő közti különbségek fokozatos megszűnéséhez vezet. Figyelembe véve a szabad idő fentebb említett jellegzetességeit és azokat a kiemelt különbségeket, melyek a kapitalizmusra és kommunizmusra vonatkoznak, a szerző a szabad idő következő meghatározását adja. A szocializmusban a szabad idő a szabad tevékenység objektív valósága, mely a szabad munkán alapszik a társadalom minden tagjának fizikai, szociális és intellektuális szükségleteit elégíti ki, és sokoldalú fejlődésüket segíti elő.

A munkások szabad idejének tanulmányozása nehéz és összetett feladatot jelent, azonban lehetőséget nyújt arra, hogy megismerjük a társadalmi folyamatokat, a termelésen kívüli viszonyok törvényszerűségeit, valamint lehetővé teszi fontos gyakorlati és új módszertani megoldások és ismeretek elsajátítását.

A könyv második fejezetében a szerző rámutat a szabad idő formálásának, célszerű felhasználásának törvényszerűségeire és azokra a tényezőkre, melyek a szabad idő nagyságát és struktúráját befolyásolják. A komplex kutatás 1820 megkérdezett munkástól kapott adatokra támaszkodik, akik a Szvetlana szövetkezetben dolgoznak, köztük igen nagy a magasán szakképzett és szakképzett munkások száma. Ugyanakkor a szövetkezetben a termelést magas technikai szint, a teljes gépesítés, automatizáció, elektronikus berendezések, számítógépek alkalmazása jellemzi. A kommunista építés szakaszában a párt nagy jelentőséget tulajdonít a szabad idő észszerű felhasználásának. A nagy tett — a kommunizmus felépítése elképzelhetetlen az ember sokoldalú fejlődése nélkül — mondta L. I. Brezsnyev a párt XXIV. kongresszusán.

A szabad idő legteljesebb felhasználását érintő problémakör aktualitása különösen a tudományos-technikai forradalom által növekedett, s mivel a párt szem előtt tartja a néptömegek érdekeit, és figyelemmel kíséri a gazdaság hosszú távú fejlesztését, ezáltal lehetőség nyílik a szovjet emberek munkaaktivitásának és képességének sokoldalú fejlődésére. Figyelemre méltó, hogy az egész rendelkezésre álló idő felhasználási viszonyai, összetétele és jellege egészében, mint ahogy egyes alkotórészei a szabad idő is nemcsak az emberek különböző élettevékenységeit, szellemi és anyagi életük módját tükrözik vissza, hanem szükségleteik kielégítési fokát is.

Az időmérleg mutatóinak elemzése nagy tudományos és gyakorlati jelentőséggel bír, lehetőséget nyújt különböző csoportok időhasználatának megállapítására, a munkások ilyen vagy más jellegű szükségleteinek kielégítése terén, ugyanakkor elősegíti a munkán kívüli idő tartalékainak és hiányosságainak rendezését, valamint a szabad idő felhasználásának új, hatékonyabb módszereit irányozza elő.

A szovjet dolgozóknak a szocializmus elegendő időt biztosított gyermeknevelésre, továbbtanulásra, általános műveltségük növelésére, pihe-

nésre az egészség és a fizikai erőnlét megőrzésére. A társadalom szociális-gazdasági összetételének megváltozása, a társadalmi viszonyok új formái, a kölcsönös segélynyújtás és a társadalomnak az emberek szellemi igényeinek kielégítésére vonatkozó irányvonala kiszélesítette az emberek látókörét, és felébresztette szellemi igényeit, művelődési és tudásigényét. A szabad idő értékes vívmány a társadalom gazdasága és minden munkás szellemi felemelkedésének szociális fejlődésének lehetséges tényezője. Következésképp a szabad idő kialakítása kollektív munka útján valósul meg, és a szocializmusban tudják, hogy hol és hogyan kell kihasználni.

Brezsnyev szerint a szabad idő: „Nem a társadalom előtti felelősség szabad ideje.”

A második fejezet a társadalom szociális szemszögéből vizsgálja a szabad idő felhasználásának jellegét az ötnapos munkahéten belül.

A harmadik fejezet. A munka tartalmának és jellegének hatása a szabad időre címmel a munka összetettségének viszonylatában vizsgálja a szabad időt. A tudományos-technikai forradalom behatol az élet területére, hatására a munka jellege, feltételei, és különböző osztályhoz tartozó emberek életszínvonala, oktatása, műveltsége, kultúrája általános életfeltételeinek kiegyenlítése válik lehetővé. Ennek megfelelően a fontos feladatok egyike az összgazdasági és szociális tényezők hatásának vizsgálata, a munka tartalmában és jellegében bekövetkezett változások tanulmányozása, valamint összetettségének hatása a szabad idő időtartamára, összetételére és tartalmára. A konkrét vizsgálatok — melyeket különböző munkacsoportoknál végeztek, és a munka összetett jellegét tartották szem előtt — azt mutatták, hogy az időmérleg változásaiban a fő szerepet elsősorban a munka tartalma és a munkaerő fejlettségi foka játsza.

A munka tartalmának mennyiségi változásai, a szellemi és fizikai munka összekapcsolása révén, alkotótartalommal kívánják megváltoztatni a munka és szabad idő szociális gazdasági jelentőségét.

Ezeket a nagy változásokat a szabad idő dialektikájára vonatkozóan annak idején már Marx is előrelátta és hangsúlyozta, hogy a termelés alapját nemcsak a közvetlen munka alkotja, mely magával az emberrel valósul meg, s nem az az idő, amíg dolgozik... egyszóval személyiségének fejlődése.

A szocializmusban fennálló mennyiségileg egyenlőtlen munkaformák, a közvetlen társadalmi és személyi, szellemi és fizikai, szakmunka és képesítéshez nem kötött munka, a munka valóságos egyenlőtlenségének maradványait tartják fenn, következésképp pedig az életszínvonal feltételeinek egyenlőtlenségét is. Ezeknek a szempontoknak alapján megállapíthatjuk, hogy ami az emberek szükségleteinek fejlettségi fokára, illetve különböző szociális csoportok esetében kifejtett kötelezettségekre vonatkozik, lényeges különbségek tapasztalhatók az igények kielégítésének lehetőségeiben és formáiban. A különbségek az élet szociális, kulturális feltételeivel, a regionális és ágazati jellegzetességekkel, a munka és pihenés rendszerével csak fokozódnak. A kommunista építés első sza-

kaszában a termelőerők fejlődésével és a szocialista termelő viszonyok tökéletessége folytán hosszú távú célt jelent az életszínvonal emelése, az élet kulturális feltételeinek javítása, az emberek gazdasági szociális és művelődési egyenlőtlenségének túlhaladása, és az egész társadalom egyenlőségének megvalósítása. A szerző véleménye szerint a fő hangsúly a szabad idő összetételének racionalizálásának, valamint formáinak és kihasználási lehetőségeinek gazdagításán van. A szabad idő eltérő összetétele és tartalma nem a munka összetettségében bekövetkezett változások mechanikus folyamata, és nem függ a munkás szakképzettségétől. Ez a kapcsolat sokkal összetettebb és sokoldalúbb, egész sor objektív és szubjektív tényező befolyásolja. A fent említett tényezők vizsgálata azt bizonyítja, hogy a munkás szabad idejét munkájának összetett jellege határozza meg, s ez jelöli ki helyét a munkásosztályon belül ebben vagy bármelyik más szociális csoportban, egyszóval irányadó tendenciaként van jelen. Ez azt jelenti, hogy a szabad időben történő foglalkozás kiválasztása, ennek nagysága nem zárja ki azokat a tényezőket, melyek ezt a kapcsolatot módosítják, annak ellenére sem, hogy a munkaidőhöz specifikus munkaaktivitás kapcsolódik.

A szabad idő problémája napjaink egyik égető kérdése. A társadalom gazdaságának legfontosabb forrása a munkás termelő erejének fejlettsége, és csak akkor gazdagság, ha a személyiség sokoldalú fejlődését teszi lehetővé a termelők szabad asszociációja. A munka szocialista megszervezésének célja, hogy a munkaidő individuális alapjának extenzív és intenzív nagysága és a munkahasználat valójában akkora legyen, hogy lehetővé tegye a munkaerő számára a bővített reprodukció rendes feltételeit, vagyis a szabad idő teljes és tartalmas kihasználását. Necenko szerint a szakképzettség foka és a munka intenzitásának szintje közti különbségek viszonyát, valamint a szabad időre gyakorolt hatásukat is ki kell értékelni. A szocializmusban a munka normális intenzitása alatt a munkában az az erő kifejtés foka értendő, mely biztosítja a munkás szellemi és fizikai képességeinek teljes és effektív kihasználását, valamint fejlődését, anélkül, hogy károsan hatna szervezetére és károsan befolyásolná a termelés elért optimális szintjét. Napjainkban a tudomány eddig még nem dolgozta ki a munkaintenzitás szintjére vonatkozó szakképesítési-professzionális struktúrák alapvető kritériumait és mutatóit. A munka intenzitásának a szabad idő kihasználásának tartalmára és jellegére gyakorolt meghatározott hatásában a vezető szerep nem az ember fiziológiai, hanem szociális funkcióját illeti meg. A munka intenzitásának a termelésben betöltött helye és szerepe, valamint a munka tartalma és jellege nemcsak a munkás munkájának specifikus jellegét, hanem az idő kihasználásának formáit és a munka irányvonalát is meghatározza.

Az utolsó fejezetben a szerző összehasonlítást végez a szabad idő tartalma és összetétele között Leningrád vezető iparában dolgozó munkások két alapszociális csoportjában szerzett adatok alapján. Függetlenül a különböző munkafeltételektől a csoportok közül mindegyik különböző szerepet játszik a termelésben és társadalomban.

A szerző kihangsúlyozza, miszerint a tervszerű szocialista gazdaság óriási előnyt biztosít olyan tudományos megoldások számára, melyek a társadalmi termelés követelményeinek megfelelően segítik elő a szabad idő bővítését, szabályozását és a személyiség sokoldalú fejlődését. A szabad idő irányításának fő célja a tömegek figyelmének felkeltése különféle munkatevékenységek és a szabad idő minél ésszerűbb kihasználása iránt, ez pedig csakis az emberek életszínvonalának kiegyenlítésével, az egyén és az egész társadalom közvetítésével válik lehetővé.

A szabad idő szabályozása alatt a társadalomnak különböző szociális munkáscsoportok szabad idejének nagyságára, összetételére és tartalmára vonatkozó irányvonalát értjük, melyet az emberek optimális szociális-gazdasági, anyagi és szellemi igényeinek kielégítése útján lehet megvalósítani. A munka eredményességének és a személyiség fejlődésének legjobb biztosítása a szociális folyamatok tervszerű irányítása, melyek a szabad időben és a mindennapi tevékenységben valósulnak meg. A szocialista építés gyakorlata hazánkban a szabad idő növelésének és szabályozásának két módját ismeri, és pedig:

— először — a munkaidő tartalmának rövidítését a munkatermelékenység növekedése alapján,

— másodsor — az életmód ésszerűsítését.

A munkaidő tartalmának csökkenésére jellemző: a munkanap tartalmának rövidítése, a munkahét és a munkaév rövidítése.

Necenko a szabad idő kategóriájának vizsgálatát a társadalmi-gazdasági viszonyok egyik legfontosabb tényezőjének tekinti és bebizonyított tényekkel, és a kutatások alapján megállapított általános törvényszerűségekkel igyekszik megvilágítani annak alakulását és kihasználását a megfigyelt szociális csoportokban. A szerző megállapítja, hogy a szabad idő a társadalom gazdagsága, értékes vívmánya, szociális fejlődésének és minden ember szellemi felemelkedésének lehetséges tényezője.

Fordította *Agoston-Pribilla Valéria*